

MATERIALUL FAUNISTIC DE LA GÎRBOVĂT.

STUDIU ARHEOZOOLOGIC

DE
SERGIU HAIMOVICI

IN MEMORIAM ADRIANI FLORESCU

I. Stațiunea arheologică de la Girbovăt – Zahareasca se găsește situată la circa 5 km sud-est de satul Ghidigeni, reședință de comună, în partea de nord a Câmpiei Tecuciului, unitate geografică destul de îngustă în această zonă, cu înălțimi cu ceva sub 100 m și care, urmând valea rîului Birlad, pătrunde între două formațiuni geomorfologice mult mai înalte de peste 200 m, către vest Colinele Tutovei, iar către est Colinele Covurluiului. Actualmente regiunea face parte din domeniul silvosteppei, dar în trecutul său prea îndepărtat se întindeau pînă aici păternicii codrii ai Bîrladului, fapt atestat și de prezența solurilor cenușii de pădure nu numai în zona colinară, ci chiar și în Câmpia Tecuciului¹.

Așezarea de la Girbovăt aparține culturii Nouă, materialul nostru de studiu provenind din cenușările etapei de început (de formare) a culturii, în care au fost executate între anii 1960 – 1962 săpături metodice de către A. Florescu². Resturile faunistice destul de bogate au fost prelucrato și au contribuit la întocmirea unor studii de sinteză³, publicate de-a lungul mai multor ani. Totuși o lucrare referitoare numai cu privire la paleofauna de la Girbovăt nu a fost pînă acum executată, și de aceea ne vom strădui să o prezentăm *in extenso* în cele ce urmează, în memoria regretatului nostru coleg, care a fost Adrian Florescu.

II. Materialul paleofaunistic provenit din cenușările de la Girbovăt este alcătuit din resturi menajere, cea mai mare parte fiind reprezentată prin resturi de bucătărie, dar existind totodată și bucăți de coarne și os care poartă urme de lucru, reprezentind ciopliturile de la executarea unor uinelte și obiecte, dar totodată și uinelte uzate, care, după folosire, au fost și ele abandonate, ajungind deasemenea în gunoaie; cea mai mare parte a acestora, avind interes arheologic, după ce au fost determinate ca segment osos și ca apartenență specifică, după posibilități chiar prelucrare biomeetric, au fost restituite pentru studiu lui A. Florescu. Este evident că asupra materialului faunistic descoperit nu s-a executat, nici la aruncarea sa de către locuitorii așezării și nici la săpăturile executate de arheolog, vreo selecție a sa, încit, considerat ca un tot, va reflecta destul de real particularitățile vieții materiale ale locuitorilor din așezarea Nouă de la Girbovăt.

Materialul descoperit se ridică la peste 7500 resturi, din care au putut fi determinate un total de 6835 fragmente. El poate fi considerat astfel ca foarte abundant și de aceea este sigur că

¹ D. Oancea, C. Swizewski, *Judeșul Galați*, București, 1970, p. 13–18 și 44–45.

² A. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Nouă*, în *ArhMold*, II – III, 1964, p. 143–216. Adrian Florescu ne-a furnizat materialul faunistic de la Girbovăt și din alte așezări din epoca bronzului săpăt de el, dar totodată a intervenit pe lingă alii arheologi, care studiau această epocă în România, pentru a stringe și-a-ni pune la dispoziție resturile de faună proveniente din stațiunile unde aceștia conduceau luerările. Am avut astfel posibilitatea de a avea într-o perioadă scurtă materialul necesar alcăturirii tezei mele de doctorat, fapt pentru care i-am rămas mereu recunoscător.

³ S. Haimovici, *Observații asupra metapodalelor de Bos taurus descoperite în așezările din epoca bronzului*, în *AȘU Iași*, biologie, X, fasc. 1, 1964, p. 183–192; idem, *Dale privitoare*

la metapodalele de Ovicaprinae din așezările epocii bronzului de pe teritoriul R. S. România în *AȘU Iași*, biologie, XI, fasc. 2, 1965, p. 371–378; idem, *Studiu palcofaunici din epoca bronzului*, teza de doctorat, Iași, 1965; idem, *Les caractéristiques de la paléofaune de l'époque du bronze trouvée sur le territoire de la Roumanie*, în *AȘU Iași*, biologie, XII, fasc. 2, 1966, p. 411–418; idem, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în stațiunile arheologice din epoca bronzului de pe teritoriul României*, în *AȘU Iași*, biologie, XIV, fasc. 1, 1968, p. 185–198; idem, *Răspândirea unor specii de mamifere în epoca bronzului (mil. II i. c. n.) pe teritoriul Republicii Socialiste România*, în *Studii și cercet. de biologie, s. zoologie*, 20, 3, 1968, p. 299–303; idem, *Sur la faune des stalions de la culture Nouă de Moldavie*, în *Actes du II^e Congrès international de Thracologie*, vol. III, Bucarest, 1976 (1980), p. 407–411.

rezultatele reiese din studiul său nu pot fi aleatorii, ci eu totul reale și reprezentative. Dat fiind cantitatea mare de resturi faunistice, era de așteptat ca să apară mai multe grupe de animale, ceea ce s-a și evidențiat cu claritate în urma determinării, așa cum se poate observa în tabelul 1.

Tabelul 1

Freevența pe grupe a resturilor animaliere determinate în așezarea de la Girbovăț

Grupa	Moluște	Pești	Reptile (Chelonieni)	Păsări	Mamifere	Total
Nr. abs. %	20 0,29	1 0,01	1 0,01	31 0,46	6782 99,23	6835 100,00

Se poate constata din cifrele tabelului 1 că aproape în totalitatea sa materialul paleofaunistic determinat este alcătuit din fragmente oscase provenite de la mamifere. Specificăm totodată că același grup îi aparțin și acele resturi pentru care, datorită faptului că sunt foarte sfărimate și mici, adică mai cu seamă așchii osoase, ne-a fost imposibil să dăm o exactă diagnoză specifică și le-am încadrat astfel în gruparea artificioasă a „nedeterminabilelor”, care ar avea astfel în jur de 670 fragmente; menționăm însă că, cu cea mai mare probabilitate majoritatea lor provin de la *Bos*. Vom trece în revistă grupele de animale determinate, pentru mamifere oprindu-ne pe larg la fiecare specie în parte.

Moluștele. Printre resturile animaliere de la Girbovăț au fost evidențiate atât valve de lamelibranhiate cit și cochilii de gasteropode. Lamelibranhialele sunt reprezentate prin 18 valve întregi sau deteriorate, toate provenind de la genul *Unio* (scoica de riu). Se poate constata prezența a trei specii diferite: *U. pictorum*, *U. crassus* și *U. tumidus*, toate dezvoltându-se în aceleași condiții, adică ape cu curs lent. Se știe că aceste scoici sunt comestibile. Dintre gasteropode au fost găsite doar două cochilii, aparținând unui mele de talie mică: *Cepaea* sp., specific zonelor umede și umbroase, el fiind de asemenea comestibil.

Peștii. De la acest grup și anume de la peștii osoși (teleosteeni) provine un corp vertebral din regiunea caudală, de la un individ cam de 50 – 60 cm lungime, fără însă a se putea preciza specia.

Chelonienii. Sunt reprezentați de asemenea doar printr-un singur rest, un fragment dintr-o placă costală a carapacei de *Emys orbicularis* (broasă testoasă de lac), specie caracteristică apelor săratătoare sau în curgătoare.

Păsările. Grupul este mai bogat în resturi, 31 de fragmente, conținând toate părțile scheletului cu excepția vertebrelor libere. Ele s-ar repartiza la 6 – 7 indivizi aparținând cam la cinci specii diferite dintre care am putut determina doar trei dintre ele. Astfel un coracoid aparține lui *Anser* sp. (gisca sălbatică), cam cinci resturi provin de la *Scolopax rusticola* (sitarul) și altele trei-patru ar fi de la *Perdix perdix* (potirnichea).

Mamiferele. Întrucât cantitatea resturilor determinate ale acestui grup este foarte mare, de 6782 piese, apare normal ca și numărul speciilor să fie relativ abundant. Ele sunt în număr de 18, după cum reiese din tabelul 2, în care acestea sunt trecute în ordinea lor sistematică.

Tabelul 2

Lista speciilor de mamifere determinate în cadrul resturilor animaliere din așezarea de la Girbovăț;

Castor fiber (castorul); *Lepus europaeus* (iepurele de climp); *Canis familiaris* (clinele); *Canis lupus* (lupul); *Vulpes vulpes* (vulpea); *Felis lynx* (risul); *Meles meles* (bursucul); *Ursus arctos* (ursul); *Sus scrofa ferus* (mistejul); *Sus scrofa domesticus* (porcinele); *Bos taurus* (taurinele); *Bos primigenius* (bourul); *Ovis aries* (ovinile); *Capra hircus* (caprinele); *Cervus elaphus* (cerbul); *Capreolus capreolus* (căpriorul); *Equus caballus* (calul); *Equus hemionus* (culanul).

Se poate observa că există evident toate cele șase specii de animale domestice, la care se adaugă un număr relativ mare de specii de mamifere sălbatici și anume 12. În studiul nostru ne vom ocupa mai întii de mamiferele sălbatici, luate în ordinea lor sistematică, și apoi de cele domestice, care vor fi tratate în ordinea freevenței lor, adică a ponderii lor economice.

a) **Mamiferele sălbatici.** *Castor fiber*. Această specie prezintă doar un singur rest osos, reprezentat prin jumătatea aproape completă a unui maxilar inferior. Astfel lungimea articulară este de 96 mm, lungimea dinților jugali de 34 mm, cea a simfizei de 46 mm și cea a ramului montant de 57 mm; piesa apare relativ gracilă, fiind plasată spre limita inferioară a variației

materialului subfosil și actual din Europa⁴, incit o atribuim unei feinele. Specia, cu o stenoecie puternică, este importantă pentru caracterizarea peisajului geografic.

Lepus europaeus. Iepurele apare destul de abundant în materialul osteologic de la Girbovăț, prezentând 27 fragmente, printre care au fost puse în evidență și unele oase întregi. Menționăm astfel un humerus cu lungimea de 108,5 mm, un coxal cu aceeași dimensiune de 101 mm și un femur cu lungimea de 135 mm. În tabelul 3 dăm și alte dimensiuni ale oaselor provenite de la această specie.

Tabelul 3

Măsurători executate pe resturi de *Lepus europaeus* (în mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Maxilar inferior	Lung. dinți jugali	3	19,7–20,5	20,06
Omoplăt	Lung. diastem	4	23,2–26,4	24,52
Humerus	Lung. cap. artic.	2	14,3; 14,5	—
Radius	Lărg. epif. infer.	5	12,7–13,2	12,9
Coxal	Lărg. epif. infer.	2	10,0; 10,3	—
Femur	Diam. acetab.	1	12,8	—
Tibia	Lărg. epif. infer.	1	22,0	—
	Lărg. epif. infer.	3	15,3–16,3	15,8

Se poate constata că nu există deosebiri evidente între dimensiunile iepurelui din aşezarea de la Girbovăț, ale celui subfosil cit și ale celui actual din regiunile noastre⁵. Se remarcă faptul că doar un singur individ este adult, ceilalți fiind maturi.

Canis lupus. Lupul este reprezentat doar prin două resturi ce nu prezintă caracteristici semnificative. La un fragment de radius s-a prelucrat biometric lărgimea epifizei inferioare, care este de 35 mm.

Vulpes vulpes. Acest canid, destul de euriotic, apare foarte bine reprezentat în cadrul materialului de la Girbovăț, avind 37 fragmente. Se remarcă un rest de craniu neural, aparținând unui individ abia adult, prezentând toate suturile deschise. Axa baziocranială este de (36) mm, înălțimea acestuia de 37 mm, iar lărgimea neurocraniului de 48 mm. Există de asemenea două fragmente de maxilar inferior, unul reprezentând ramul drept, fiind gracil, avind lungimea condilară de doar 101 mm, iar altul reprezentând un ram stâng mult mai masiv. Dintre oasele membrelor evidentie ca întregi două omoplate cu lungimea diagonală de 91 și 92 mm, un humerus cu lungimea de 136 mm, un radius avind lungimea de 130,5 mm, un cubitus cu aceeași dimensiune de 143 mm și trei femure cu lungimile de 126, 137,5 și respectiv 145 mm. Alte măsurători sunt cuprinse în tabelul 4.

Tabelul 4

Măsurători executate pe resturi de *Vulpes vulpes* (în mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Omoplăt	Lung. cap. artic.	4	17,2–19,0	18,17
Humerus	Lărg. epif. infer.	3	19,0–21,1	20,63
Radius	Lărg. epif. super.	4	10,6–12,0	11,3
	Lărg. epif. infer.	3	14,0–17,0	15,83
Femur	Lărg. epif. super.	3	25,0–28,0	26,83
	Lărg. epif. infer.	3	20,2–22,0	21,33
Tibia	Lărg. epif. super.	1	21,0	—
	Lărg. epif. infer.	2	15,2; 15,5	—

Se pare că această vulpe subfosilă din estul teritoriului României ar fi ceva mai masivă decât cea din Europa centrală din trecut și de astăzi, fiind foarte apropiată sau chiar identică cu subspecia *V. vulpes diluta* Ognev⁶, care ar exista actualmente în regiunile răsăritene ale țării.

⁴ S. Haimovici, Teză, 1965, tabel 1.

⁵ S. Haimovici, Teză, 1965, tabel 3.

⁶ S. Haimovici, Teză, 1965, p. 80–81 și tabel 4.

Felis lynx. Risul este prezent doar printr-un singur rest, și anume un fragment de maxilar superior ale cărui particularități morfologice, în special cele ale dinților, care sunt implicate în filogenie a acestei specii, au fost pe larg expuse într-o lucrare specială⁷. Existența sa la Girbovăț, el fiind o specie cu o stenoecie marcată, vine să aducă date valoroase privind peisajul existent în jurul așezării.

Meles meles. Acest mustelid, mai degrabă omnivor decât carnivor, are o euriocie destul de avansată, nefiind astfel un element care ar caracteriza prea bine peisajul. Este reprezentat prin trei resturi de maxilar inferior, unul dintre ele, provenind de la un individ foarte bătrîn, are ramul montant îndepărtat prin cioplire. Lungimea dinților jugali măsoară 40,5, 40,5 și 42,5 mm.

Ursus arctos. Ursul prezintă un fragment de humerus cu epifiza inferioară, diafiza fiind retezată la nivelul rugozității deltoidiene, incit s-a putut măsura doar lungimea acestei epifize, care este de 97 mm, arătând o evidentă masivitate în raport cu indivizi actuali, carpatici. Specie stenoecă, el era răspândit, ca și risul, în pre- și protoistorie în zonele de joasă altitudine⁸. În apropiere de Girbovăț a fost astfel găsit și în epoci mai recente decât Bronzul, și anume în fauna din așezarea din La Tène-ul dacic de la Poiana-Tecuci (Piroboridava)⁹.

Sus scrofa ferus. Mistrețul este reprezentat prin resturi foarte fragmentare, care provin însă de la toate părțile scheletului. A putut fi măsurat un număr relativ mic de piese osoase, dintre cele 14 determinate ca aparținându-i, dimensiunile fiind trecute în tabelul 5. Menționăm că la fragmentul de humerus măsurat, foramenul supratrohlear lipsește. Deasemenea, că toate resturile provin de la exemplare cel puțin adulțe.

Tabelul 5

Măsurători executate pe resturi de *Sus scrofa ferus* (în mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Humerus	Lungime	2	42; 44	
	Lărg. epif. infer.	1	52	
	Lărg. supr. artic.	1	41	
Coxal	Diam. acetab.	4	38-41	39,25

Se poate constata existența unor resturi mai gracile și altele mai masive, arătând prezența dimorfismului sexual, dar nu s-au pus în evidență piese capitale. Considerăm că acest mistreț subfosil este asemănător cu subspecia existentă astăzi în regiunile noastre — *S. scrofa atlila*. Thos., mai masivă decât aceea ce trăiește în Europa centrală — *S. scrofa scrofa* L.¹⁰.

Bos primigenius. Strămoșului taurinelor ii aparțin doar două resturi, care prin masivitatea lor se deosebesc net de cele ale vitelor domestice. Ele sunt reprezentate printr-un fragment cu epifiza superioară a tibiei și altul cu cea inferioară a aceluiși os, ambele piese putind fi de la un singur individ. Epifiza superioară are o lărgime de 149 mm, iar cea inferioară de 92 mm, lărgimea suprafetei articulare ale acesteia fiind de 80 mm.

Cervus elaphus. Cerbul este specia sălbatică cu frecvența cea mai înaltă, el prezintând 71 de fragmente, dintre care 21 sunt resturi de coarne. Acestea din urmă apar în cea mai mare parte doar ca niște ciopliruri mărunte, altele fiind virfuri rupte, incit nu există nici o piesă semnificativă purtând baza cu rozetă sau coroana; nu se poate astfel preciza dacă vreun rest aparține unor coarne adunate sau dacă provine de la indivizi doborâti, și cu atit mai mult nu se va ști nimic referitor la morfologia lor globală. Cu privire la resturile osoase putem preciza că, cu excepția craniului neural, există toate părțile scheletului, dar fragmentarea este deosebit de puternică; asupra maxilarilor și dinților nu s-au putut face decât foarte puține măsurători, care nu au nici o semnificație, doar unele resturi, provenind de la oasele membrelor, au putut fi prelucrate biometric. S-a constatat că nu există indivizi tineri.

Se poate conchide, deși măsurătorile sunt relativ puține, că cerbul de la Girbovăț era evident mai masiv decât cel actual și chiar cel subfosil din Europa centrală¹¹, dar, în mare, asemănă-

⁷ S. Haimovici, Contribuții la studiul morfolocici și a șarpei de răspândire a risului *Felis (Lynx) lynx* L., în ASUIAŞI, biologie, X, 1964, fasc. 2, p. 359-368.

⁸ S. Haimovici, Răspândirea geografică a ursului brun *Ursus (Ursus) arctos* L. — pe teritoriul R. S. România în holocen, în ASUIAŞI, biologie, XI, fasc. 2, 1965, p. 387-391 și harta.

⁹ S. Haimovici, date înedite.

¹⁰ S. Haimovici, Teză, 1965, p. 104-105; J. Boessneck, Die Domestikation und ihre Folgen, în Zur frühen Mensch-Tier-Symbiose, München, 1963, p. 14.

¹¹ J. Boessneck, J. P. Jequier, H. R. Stampfli, Seeburg Burgäschisse-Sud, Dię Tierreste, în Acta Bernensia, II, 1963.

tor cu acela din aşezările epocii bronzului de la noi și, probabil, ceva mai puternic decât cerbul carpatic actual¹².

Taboul 6
Măsurători executate pe resturi de *Cervus elaphus* (in mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Astragal	Lung. max.	6	61–67	62,83
Metacarp	Lârg. epif. super.	1	45	—
	Lung. max.	2	63; 64	—
Falanga I	Lârg. epif. super.	2	25; 24	—
	Lârg. min. diaf.	2	19; 17	—
	Lung. max.	5	47–51	48,4
Falanga II	Lârg. epif. super.	5	20–26	22,8
	Lârg. min. diaf.	5	15–19	16,8

Capreolus capreolus. Cervideu, mult mai puțin frecvent decât cerbul, are doar un număr de 14 fragmente, dintre care trei sunt resturi de coarne. Dintre acestea se remarcă o parte de prăjină masivă, dar atât rama ei anterior, cît și cele două bifurcații superioare sunt retezate; în lipsă bazei nu se poate preciza dacă cornul respectiv a fost lepădat sau aparține unui individ doborât. Toate resturile osoase provin de la indivizi cel puțin adulți, și unele dintre ele au putut fi prelucrate biometric.

Taboul 7

Măsurători executate pe resturi de *Capreolus capreolus* (in mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Maxilar super.	Lung. molar	1	35	—
	Lung. M ³	1	(12,5)	—
Maxilar infer.	Lung. molar	1	(38)	—
	Lung. M ³	1	(17)	—
Omoplat	Lung. cap artic.	1	29,4	—
Metatars	Lârg. min. gât.	1	18,7	—
	Lârg. epif. infer.	1	27,4	—

Căpriorul subfosil de la Girbovăt s-ar putea să fie ceva mai masiv decât cel existent actualmente în zonă.

Equus hemionus. Culanul este reprezentat printr-un singur rest osos, și anume prin porțiunea proximală a unui metatars drept. Această piesă a fost descrisă pe larg într-o lucrare specială referitoare la *Equus hemionus*¹³. Precizăm că specia este importantă, contribuind prin stenocenia ei, la caracterizarea peisajului.

b). Mamiferele domestice. *Bos taurus*. Taurinele reprezintă specia cea mai frecventă în cadrul materialului de la Girbovăt. Deși materialul lor apare foarte fragmentat, s-a putut prelucra morfoscopic și biometric o cantitate mare de resturi, care ne permită evidenția unei serie întreagă de caracteristici ale acestei specii. Au apărut chiar și unele oase lungi întregi, piese de primă importanță pentru posibilitățile de precizare a taliei și sexului. Din cele 14 fragmente de coarne, unele sunt doar mici așchii, altele ceva mai mari și doar săse măsurabile, fără a fi însă complete. Se poate constata că trei provin de la femele și trei de la masculi, fără a se evidenția vreun castrat. Primul corn, deși aparținând unui individ matur, este foarte gracil, fiind situat chiar sub limita inferioară de variație pe care Rütimeyer a dat-o pentru coarnele tipului *brachyceros*; apare totodată evident dimorfismul sexual, coarnele masculilor depășind limita inferioară dată de același autor la al său tip *primigenius*. Resturi de craniu neural apar foarte fragmentare, incit este a-

¹² S. Haimovici, *Teră*, 1965, p. 113–114.

¹³ S. Haimovici, *Asupra unor caracteristici ale lui Equus (Asinus) hemionus Pall din epoca bronzului descoperit pe teritoriul României*, în *ASU Iași, biologie*, XII, fasc. 1, 1906, p. 197–204.

proape imposibil de a da caracteristici morfologice mai precise. Totuși pe lîngă cîteva fragmente cu linia intercornuală convexă, de tip *brachyceros*, se găsesc și două piese, care prin fruntea dreaptă, s-ar apropia mai degrabă de forma *primigenius*. Se poate astfel sesiza atît la coarne, dimensional, cît și la craniul neural, morfologic, marea variabilitate existentă și inconsistența ipotezei prezenței în materialul de la Gîrbovăț a două tipuri distincte de taurine. Măsurările pe

Tabelul 8

Măsurători execute pe coarne de *Bos taurus* (in mm).

Dimensiuni	1	2	3	4	5	6	M
Diam. mare a bazei	40	51	49	68	75	75	59,07
Diam. mic al bazei	30	40	43	53	59	58	47,17
Circonf. bazei	110	146	152	200	205	213	171,00
Sex	femel	femel	femel	mascul	mascul	mascul	

resturile de maxilar și ale oaselor membrelor, trecute în tabelul 9, sunt foarte semnificative pentru a caracteriza dimensional taurinele de la Gîrbovăț. Se știe că în Europa centrală și de sud cornutele mari din epoca bronzului erau mai gracile decât cele din regiunile noastre, fapt pe care l-am evidențiat și noi destul de bine¹⁴. S-a constatat totodată că această diminuare a taliei s-a continuat la noi și de-a lungul epocii bronzului ca atare, vitele din cultura Nouă fiind astfel, după cum reiese bine din tabelul alăturat (tabelul 9), mai gracile și mai scunde decât cele din culturile

Tabelul 9

Măsurători execute pe maxilar și osse ale membrelor la *Bos taurus* (in mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Maxilar super.	Lung. dinți jugali	1	113	
	Lung. molari	3	69–76	73,67
	Lung. M ³	48	27–32	28,33
Maxilar infer.	Lung. dinți jugali	5	130–144	138,20
	Lung. molari	8	77–93	86,13
	Lung. M ³	51	32–41	35,51
Omoplat	Lârg. cap artic.	25	52–80	63,76
	Lârg. mîn. git	19	42–58	50,00
Humerus	Lârg. epif. infer.	25	71–93	79,36
	Lârg. supr. artic.	34	58–84	71,82
	Lârg. epif. super.	35	68–93	79,09
Radius	Lârg. supr. artic.	35	64–81	71,17
	Diam. acetab.	22	50–69	50,55
Coxal	Lârg. epif. infer.	50	51–72	60,06
	Lârgimea maximă	100	50–71	68,54
Tibia	Lârgimea maximă	24	116–143	127,96
	Lârg. epif. super.	43	48–68	57,33
Astagal	Lârg. epif. infer.	45	51–73	60,42
	Lârg. epif. super.	37	40–56	46,54
Calcaneu	Lârg. epif. infer.	38	48–63	53,08
	Lârg. epif. super.			
Metacarp	Lârg. epif. infer.			
	Lârg. epif. super.			
Metatars	Lârg. epif. infer.			
	Lârg. epif. super.			

fazelor mai timpurii ale epocii¹⁵. Fenomenul apare foarte evident dacă calculăm, pentru materialul de la Gîrbovăț, înălțimea la greabă, după oasele lungi de taurine găsite în așezare. Astfel, s-au evidențiat opt metapodale întregi (patru metacarpe și patru metatarsi), toate aparținând unor femele, la care s-a stabilit o înălțime la greabă medie de 109,9 cm (cu o variație între 104 – 120 cm)¹⁶, cît și alte patru oase lungi complete: un humerus cu lungimea de 238 mm, un radius lung de 259 mm, un femur cu lungimea de la capul osului de 327 mm și o tibie lungă de 326 mm, după care talia, calculată conform coeficienții lui Matolesi, este, în medie, foar-

¹⁴ S. Haimovici, Caracteristicile manierelor domestiice..., ASU Iași, 1968, p. 189; idem, Unele caracteristici morfologice ale taurinelor din așezările traco-dace, în ASU Iași, biologie, XIII, fasc. 2, 1967, p. 326–328, cît și tabelele V și VI.

¹⁵ Vezi S. Haimovici, nota supra.

¹⁶ A se vedea caracteristicile dimensionale ale acestor oase în tabelele I și II din Jucărarea: Observații asupra metapodalelor..., ASU Iași, 1964.

Tabelul 10

Măsurători excentrate pe coarne, maxilare și oase ale membrelor la *Onicoprinae* (in mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	ovicaprina *			Ovis			Capra		
		nr.	Var.	M	nr.	Var.	M	nr.	Var.	M
Corn	Diam. mare al bazei				7	22—34	29,57	13	25,5—41	32,80
	Diam. mic al bazei				7	18—22	19,92	13	18—25	21,07
	Circconf. bazei				7	66—89	81,00	10	74—100	86,20
	Lung. max.				7	66—112	81,14	6	132—160	141,00
Maxilar super.	Lung. dinti jugali	9	64—68,5	66,38						
	Lung. molari	13	43,5—47,5	44,92						
	Lung. M3	17	17—20	18,88						
Maxilar infer.	Lung. dinti jugali	34	65—78	71,39						
	Lung. molari	38	46—52	49,33						
	Lung. M3	61	20—25	22,64						
Omoplat	Lung. cap artic.	2	24,9; 27,0		16	30,2—36,8	33,45	4	28,2—35,5	31,92
	Lung. supr. artic.	2	17,5; 19,8		16	24,6—30,2	24,98	4	23,8—28,6	26,27
	Lârg. min. gât				16	15,4—21,4	19,26	3	17,8—21,0	19,53
Humerus	Lârg. supr. artic. infer.	5	25,2—29,9	27,68	25	24,2—32,5	28,20			
	Lârg. epif. super.				15	26—35	30,19	3	30,6—36,0	33,26
Radius	Lârg. supr. artic.				20	24—32	28,31	3	29,2—35,7	30,50
	Diam. acetab.				15	25—30	27,23			
Coxal	Lârg. epif. infer.									
Tibia	Lung. maximă									
	Astragal	33	24,0—32,0	26,95	34	26,0—33,4	29,91	10	27,6—31,8	29,51
Calcaneu	Lung. maximă				4	34,5—55,0	54,75			
Metacarp	Lârg. epif. super.				27	20,8—25,5	23,44	5	22,3—24,8	23,26
	Lârg. epif. infer.				16	23,6—28,5	24,73	5	25,3—27,8	26,72
Metatars	Lârg. epif. super				9	20,5—24,3	22,21	5	19,0—23,2	22,16
	Lârg. epif. infer.				3	22,5—24,3	23,26	4	26,6—23,2	22,95

* reprezintă măsurările făcute pe resturi măsurabile la care însă nu s-a putut da diagnoza de gen.

te apropiată de aceea constatată după metapodale, și anume de 108,9 cm. Reamintim, că înălțimea la greabă medie pentru taurinele din ansamblul culturilor bronzului de la noi este de 115,5 cm¹⁷. Pe baza unor coarne și metapodale întregi, provenite de la maturi, s-a putut stabili sexul, și astfel s-a constatat că din 14 indivizi, la care acesta s-a evidențiat, 11 (78,57%) sunt reprezentați prin femele și doar trei (21,43%) prin masculi; nu apar masculi castrați. Lipsa lor a fost menționată și în cadrul materialului din alte așezări Noua, exceptie făcând doar aceea de la Drăgești, în care s-a găsit și un metacarp de bou¹⁸. Oricum se evidențiază clar penuria castraților în cadrul cirezilor de taurine din așezările culturii Noua. Pe baza tuturor acestor date putem conchide că, cornutele mari de la Girbovăț aparțineau unui tip ce prezenta o mare variabilitate morfologică și dimensională, nu avea de loc caractere de ameliorare și se caracteriza printr-o talie mică spre mijlocie. O altă problemă ce trebuie menționată este aceea a stabilirii vîrstei de sacrificare a indivizilor. Considerind momentul închiderii discurilor de creștere la oasele lungi, dar mai cu seamă apariția diferențiată a dinților jugali definitiv, cît și gradul lor de erodare, putem evalua că aproximativ 27% dintre exemplarele săjante erau nemature, adică tinere și adulte. Dintre maturi predomină cei cu o erodare dentară medie, neexistând indivizi foarte bătrâni.

Oricaprinae (Ovis et Capra). Cornutele mici prezintă resturi cu mult mai puține decât taurinele. Se știe că diâgnoza diferențială între genurile *Ovis* și *Capra* este foarte greu de stabilit, uneori chiar imposibilă, pe resturi osoase, mai cu seamă fragmentare. De aceea, din cele 1233 piese, aparținând acestei grupări, s-a putut constata cu precizie că 197 provin de la *Ovis* și 69 de la *Capra*, toate celelalte fiind trecente în grupul artificial constituit al ovicaprinelor, care cuprinde, aşa dar, atât material aparținând unui gen, cît și celuilalt. Apare evident faptul că ovinele sunt de aproape trei ori mai abundente decât caprinele. În ceea ce privește coarnele existente în materialul de la Girbovăț, atât pentru *Capra*, cît și pentru *Ovis*, acestea aparțin numai femelelor, incit s-au putut evidenția doar puține caractere semnificative. La caprine aproape toate coarnele de femele sunt de tip „prisca”, una singură prezintând caracter „aegagroide”, dar nu cu totul tipic. Pentru ovine menționăm că s-au găsit exemplare acornute alături de femele cornute ce poartă coarne mai mult sau mai puțin dezvoltate, cele mai mari dintre ele imbrăcind un aspect caprin; deși există și un corn relativ bine dezvoltat, având o seamă de caractere, care susțin unii că ar reprezenta o consecință a castrării, noi credem că locuitorii de la Girbovăț nă executau această operație și deci nu creșteau batalii, respectivul proces cornual aparținând tot unei femele. Măsurătorile execute pe materialul provenit de la cornutele mici (tabelul 10) vin să arate că atât *Ovis* cît și *Capra*, din așezarea de la Girbovăț, aveau dimensiuni oarecum asemănătoare acestora ale ansamblului materialului din Bronzul regiunilor noastre¹⁹. Acest lucru apare, deasemenea, evident, calculind talia pe baza metapodalelor întregi. Astfel, pentru *Ovis* s-au găsit sase metacarpe și un metatars²⁰, înălțimea la greabă fiind în medie de 63,2 cm (cea medie pentru întreaga epocă a bronzului este de 64,4 cm). *Capra* are doar două metacarpe²¹, care dau o talie medie calculată de 63,9 cm. Așa dar atât ovinele, cît și caprinele de la Girbovăț, sunt de mărime mijlocie. În ceea ce privește vîrsta de sacrificare (având în vedere aceleasi considerente ca și pentru taurine) se poate constata că la cornutele mici cantitatea de nematuri este doar în jur de 1/5. Exemplare mature cu o erodare dentară mai avansată sunt relativ frecvente, dar nu s-au găsit indivizi foarte bătrâni.

Sus scrofa domesticus. Porcinele prezintă resturi mult mai puține decât cornutele mici, sitându-se astfel pe al treilea loc. Totuși, ca și la taurine și ovicaprine, materialul apare relativ abundență și de aceea s-au găsit și la acest grup toate părțile scheletului. Se remarcă prezența unei cantități mari de maxilare cu dinți și o oarecare penuria a oaselor de la extremitățile membrelor; nu s-a evidențiat nici un os lung întreg. S-au putut executa totuși o cantitate destul de mare de măsurători pentru că ele să fie semnificative (vezi tabelul 11). Se poate constata, atât biometric, dar și somatoscopie, că porcul crescut de locuitorii de la Girbovăț era reprezentat de un tip masiv, nu numai prin dimensiunile oaselor membrelor, dar și prin caracteristicile maxilarelor și ale dentiției. Se afirmă, în general, că în Europa centrală are loc o diminuare a taliei porcinelor în epoca bronzului, în raport cu situația din neolitic²². Noi am constatat însă că porcinele din epoca bronzului din regiunile noastre se prezintă mai masive față de cele din neoliticul de la noi, decât așa zisul tip *palustris*²³. Mai mult chiar de-a lungul Bronzului talia continuă să crească, încit poreul de la Girbovăț (și în general, din cultura Noua, de la sfîrșitul epocii) este

¹⁷ Vezi lucrările de la nota 14, la p. 188 și tabelul VI.

¹⁸ S. Haimovici, G. Beleniuc, *Studiul materialului paleo-faunistic din așezarea de tip „Nouă” de la Drăgești (Județul Vaslui)*, în *Thracio-Dacia*, VI, 1983, p. 162–163.

¹⁹ S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice...* ASU Iași, 1968, tabelul III.

²⁰ S. Haimovici, *Date privitoare la metapodalele...*, ASU Iași, XI, 1965, tabelul II cu dimensiunile.

²¹ Vezi supra, același tabel.

²² M. Teichert, *Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei vor- und frühgeschichtlichen Schwestern*, în *Etnogr.-Archäol. Z.*, Berlin, 10, 1969, p. 521–525.

²³ S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor...* în ASU Iași, 1968, p. 192 și tabelul IV; idem, *Quelques problèmes d'archéozoologie concernant la culture de Cucuteni*, în *La culture de Cucuteni en contexte européen*, 1987, p. 163.

mai masiv decât materialul considerat în ansamblu pentru întreaga epocă și evident mai mare decât cel găsit de noi în cadrul culturii Otomani din Bronzul mijlociu²⁴. Se pune problema cauzelor acestei masivizări a porcilor din Bronzul regiunilor noastre. Trebuie de la început exclusă o acțiune conștientă de ameliorare răsială, căci concomitent cu creșterea în mărime a oaselor membrelor, și deci a taliei, se constată și masivizarea scheletului capului și a dentiției, botul devinând mai prelung. Este posibil ca, odată cu deplasările unor populații umane, să fie adus, proba-

Tabelul 11

Măsurători executate pe maxilar și onse ale membrelor la *Sus scrofa domesticus* (în mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Maxilar superior	Lung. molarilor	4	66–71	68,00
	Lung. M ³	16	27–37	33,06
	Lung. simfizei	16	63–84	74,50
Maxilar inferior	Lung. molarilor	5	69–75	72,40
	Lung. M ³	13	33–38	36,07
	Lung. cap artic.	19	32–42	40,15
Omoplat	Lărg. min. git	28	21–30	26,14
	Lărg. epif. infer.	14	40–45	42,85
	Lărg. epif. super.	12	29–34	30,83
Humerus	Lărg. max. a supr. artic.	24	20–26	23,37
Radius	Diam. acetab.	17	32–37	34,82
Cubitus	Lărg. epif. infer.	7	30–33	31,85
Coxal	Lungimea maximă	14	40–47	44,78
Tibia	Lungimea maximă	7	73–88	81,42
Astragal				
Calcaneu				

bil din spate este, un porc de talie mare, care să-l fi înlocuit pe cel mai gracil din neolitic, dar totodată poate fi luată în considerație și o nouă domesticire, pornindu-se de la mistrețul autohton, care se știe că aparține unei subspecii mai mari decât aceea din Europa centrală; cele două acțiuni au putut chiar să se însumeze. Trebuie să menționăm că, tocmai datorită caracterului masiv al porcului de la Girbovăț, nu am putut face, pentru nouă resturi osoase nemăsurabile, o bună separajare față de mistreț, ele rămânind ca o grupare aparte (evidenț artificială). În ceea ce privește vîrsta de sacrificare, putem preciza că în jur de 38% dintre indivizi sunt maturi, existind chiar și exemplare bătrâne cu dentiția puternic erodată. Cei mai mulți apar adulți, adică între 1 – 2 ani (mergind însă chiar pînă la 28 – 30 luni); există și tineret, chiar purcei de lapte, dar în cantitate relativ mică.

Equus caballus. Între mamiferele domestice de importanță utilitară calul prezintă o frecvență relativ joasă. Totuși și de la această specie au fost puse în evidență aproape toate părțile scheletului; fragmentarea materialului osos fiind totodată la fel de puternică ca la celelalte animale. Remarcăm prezența în cantitate mare a dinților jugali izolați, deasemenea a unui fragment de maxilar superior cu o parte din incisivi *in situ*, aparținind unui individ de 10 – 11 ani de sex masculu, cît și a unei porțiuni de maxilar inferior cu dentiția jugală definitivă încă necompletă, care ar proveni de la un individ de 2 1/2 ani. S-au putut executa doar puține măsurători, ce sunt trecute în tabelul 12 și care nu ne pot da prea multe relații despre caracteristicile metrice ale calului de la Girbovăț. Se poate doar constata că ne găsim în față unui tip de mărime mijlocie. În lipsa unor oase lungi întregi, nu am putut stabili înălțimea la greabă, prezența însă în alte așezări ale culturii Nouă, a unor metapodale complete ne-a arătat că existau cai a căror talie trecea, în mod curent, de 1,40 m²⁵. Deasemenea cunoașterea dimensională a întregului material, aparținând cailor din această cultură²⁶, ne face să presupunem că ei ar fi putut constitui genofondul ce a stat la baza procesului de ameliorare, prin care geto-dacii și-au putut constitui calul „de elită” ce este atât de reprezentativ pentru ei²⁷. În ceea ce privește vîrsta de sacrificare a calului din stațiunea de la Girbovăț, menționăm că, cu excepția individului de 2 1/2 ani, nu am mai găsit de loc resturi de la exemplare tinere sau adulte; dinții jugali existenți arată de cele mai multe ori o eroziune medie sau chiar avansată.

²⁴ Vezi nota supra, tabelul IV, cît și S. Haimovici, *Studiu paleofaunel din așezarea eponimă a culturii Otomani – epoca bronzului*, în *Crișia*, XVII, 1987, tabelul 6.

²⁵ S. Haimovici, *Srovnitelnoe izuchenje faunisticheskikh ostakov epoh neolita i bronzai naiderennih v poselenij u Valea Lupului*, în *AŞUlași*, biologic, VIII, fasc. 2, 1962, p. 310 –

311; S. Haimovici, G. Beleniuc, *Studiu materialului paleofaunistic...*, în *Thracio-Dacia*, VI, 1985, p. 162, 164.

²⁶ S. Haimovici, *Caractéristiques des chevaux des gîtes découverts dans la nécropole de Zlămnicea*, în *Dacia*, N. S., XXVII, 1983, p. 90, tabelul 18.

²⁷ Vezi supra, p. 88–90.

Canis familiaris. Ciinele are doar un total de 52 resturi, care se prezintă totodată foarte fragmentare; au fost găsite însă aproape toate segmentele osoase ale scheletului. Cele cîteva măsurători executate pe lărgimi ale fragmentelor de case lungi ale membrelor rămîn aproape cu totul nesemnificative, putindu-se doar evidenția că ele nu aparțineau unor cîini mici. Date mai concrete

Tabelul 12

Măsurători executate pe oase ale membrelor la *Equus caballus* (în mm)

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Omoplat	Lung. cap artic.	1	91	—
	Lărg. min. git	1	65	—
Humerus	Lărg. epif. infer.	1	77	—
	Lărg. supr. artic.	1	72	—
Radius	Lărg. epif. super.	1	85	—
	Lărg. supr. artic.	1	78	—
Coral	Diam. acetab.	2	62; 65	—
Tibia	Lărg. epif. infer.	3	71—72	71,67
Astragal	Lung. internă max.	10	57—61	58,90
	Lărg. max.	10	62—65	62,90
Calcaneu	Lung. maximă	2	108; 111	—
	Lărg. epif. super.	8	48—52	51,00
Metacarp	Lărg. epif. super.	3	47—51	48,33
	Lung. max.	25	79—90	85,20
Metatars	Lărg. epif. super.	25	49—60	50,84
	Lărg. min. diaf.	25	32—40	35,20
Falanga I				

pot fi aduse numai în urma cuncașterii metriilor unor resturi de maxilar inferior, după care conform coeficienților lui Brinkmann și Dahr, s-a putut calcula lungimea bazală a craniului ce servește pentru a aproxima, într-o oarecare măsură, talia. Datele tabelului 13 ne arată că existau, în cantitate mai mică probabil, cîini de talie aproape mijlocie, fiind însă mai abundenți cîinii mari. Este imposibil, în lipsa unor crani intregi, de a preciza caracterele tipologice și nici caracteristicile funcționale ale cîinilor de la Girbovăț. Menționăm că toate resturile oscase și dentare provin de la indivizi maturi.

Tabelul 13

Măsurători executate pe maxilarul inferior la *Canis familiaris* (în mm)

Lungimea condilară	126	147	—	—
Lungimea dintilor jugali	68	79,5	77	77
Lungimea bazală a craniului	152,31	178,54	—	—
după coef. Brinkmann				
Lungimea bazală a craniului după coef. Dahr.	153,20	186,55	179,30	179,30

III. Considerind datele din tabelul 1 și cele din tabelul 14, aici alăturat cu frecvențele diverselor grupe de animale cît și cu cele ale fiecărei specii de mamifere în parte, avînd în vedere rezultatele reiesite din prelucrarea biometrică și morfoscopică a resturilor osoase, stabilirea vîrstei de sacrificare la animalele domestice, caracteristicile, eco- și etologice ale unor grupe și specii pot marca unele problematici legate de modul de viață și particularități ale activității materiale și ale economiei locuitorilor așezării de la Girbovăț, cît și caracterul mediului ambiant, în care aceștia își duceau traiul. Mai întîi trebuie de arătat că, culesul moluștelor, pescuitul și chiar prinderea (vînarea) păsărilor aveau un caracter cu totul sporadic, neputind fi considerate ocupării cît de cît conturate. Atât pentru culesul moluștelor, dar mai ales pentru pescuit, existau condiții favorabile, căci apa Bîrladului se găsește doar la cîțiva kilometri de așezare; este posibil ca locuitorii de la Girbovăț să nu fi fost obligați de a practica aceste indeletniciri oarecum marginale, întrucît ei aveau posibilitatea de a-și agonisi cîle necesare traiului din agricultură, creșterea animalelor și vînătoare.

O ocupăriune cu totul secundară, totuși însă bine conturată, era vînătoarea. Deși numărul de specii de mamifere sălbaticice găsite în stațiune este relativ ridicat, totuși cantitatea de resturi

provenind de la acest grup este mică, frecvența lor totală reprezentând doar 2,57% din fragmente și 5,26% dintre indivizi (dacă am adăuga aici și păsările creșterea ar fi cu totul neglijabilă, sub 1%). Se executa mai cu seamă o vinătoare cu rol alimentar, fiind doborite mai ales artiodactile de talie mare, ca mistrețul, căpriorul, bouri; dar cu precădere cerbul, cît și rozătcarele – iepurele și castorul, chiar și carnivore: ursul, tot în această categorie intrînd și cele trei specii de păsări determinante. Speciile vinătoare pentru blană, cu excepția vulpii, care este relativ frecventă, apar doar sporadic. Este evident că cele patru artiodactile, dată fiind talia lor, contribuau cu o cotă oarecare de carne – deși mică – la acoperirea necesităților de proteine animale ale locuitorilor de la Girbovăt, care se pare că aplicau o strategie chibzuită în practicarea vinătoriei, prezervînd tineretul. Desigur că speciile de mamifere sălbaticice ofereaau și alte produse cu rol utilitar, mai întii pielea și blana, dar și coarnele, oasele.

Tabelul 14

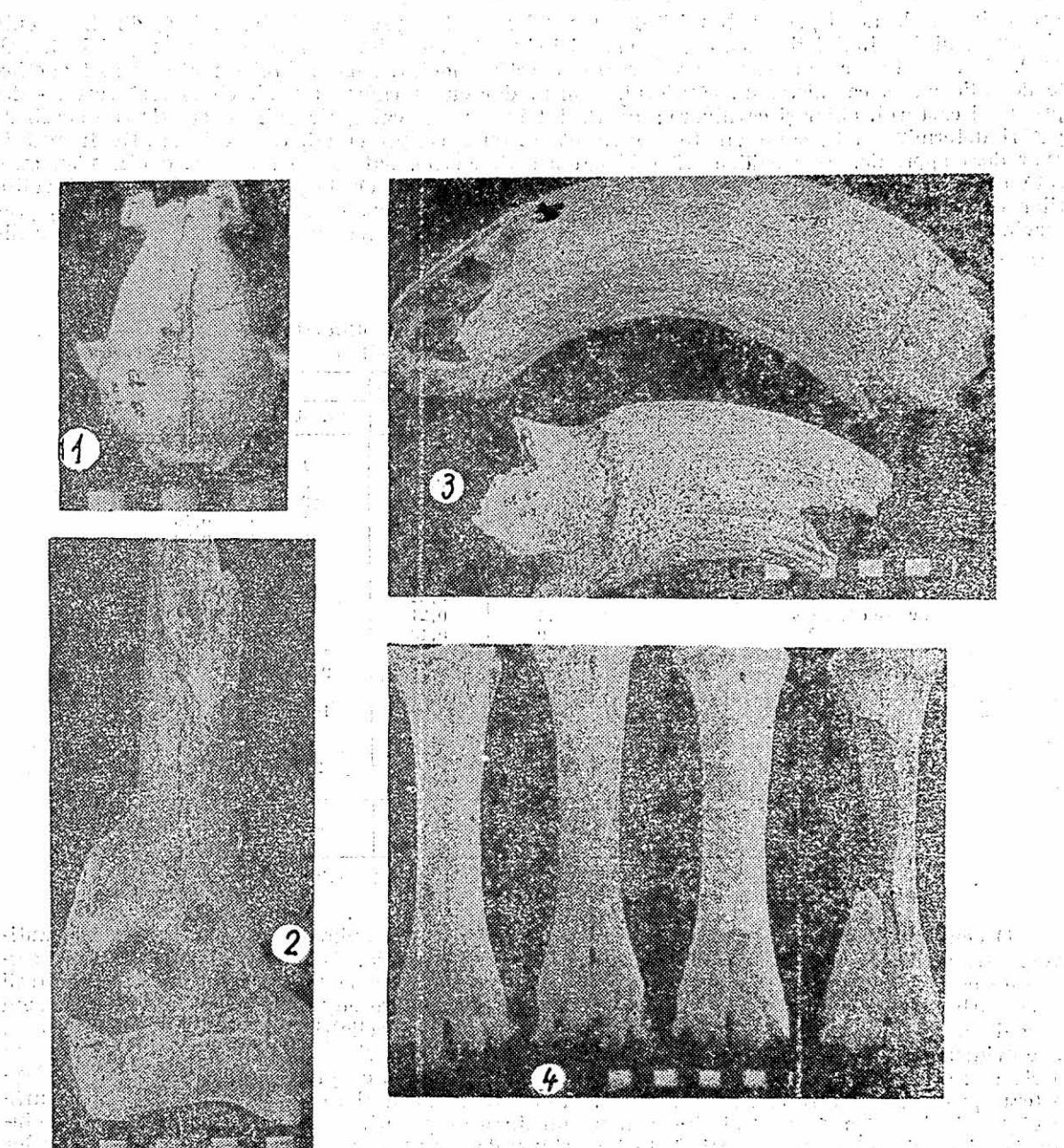
Frecvența (în fragmente și indivizi prezumăți) a speciilor de mamifere determinate în cadrul materialului faunistic de la Girbovăt

Specie	Fragmente		Indivizi	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
<i>Castor fiber</i>	1	0,01	1	0,16
<i>Lepus europaeus</i>	27	0,40	5	0,80
<i>Canis familiaris</i>	52	0,77	13	2,07
<i>Canis lupus</i>	2	0,03	1	0,16
<i>Vulpes vulpes</i>	37	0,54	5	0,80
<i>Felis lynx</i>	1	0,01	1	0,16
<i>Meles meles</i>	3	0,04	9	0,48
<i>Ursus arctos</i>	1	0,01	1	0,16
<i>Sus scrofa ferus</i>	14	0,21	4	0,64
*	9	0,13	—	—
<i>Sus scrofa domesticus</i>	698	10,29	113	17,99
<i>Bos taurus</i>	4253	62,71	242	38,53
<i>Bos primigenius</i>	2	0,03	1	0,16
<i>Ovicaprinae</i>	1233	18,19	198	31,52
<i>Cervus elaphus</i>	71	1,05	7	1,11
<i>Capreolus capreolus</i>	14	0,21	3	0,48
<i>Equus caballus</i>	363	5,36	29	4,62
<i>Equus hemionus</i>	1	0,01	1	0,16
Total	6782		628	

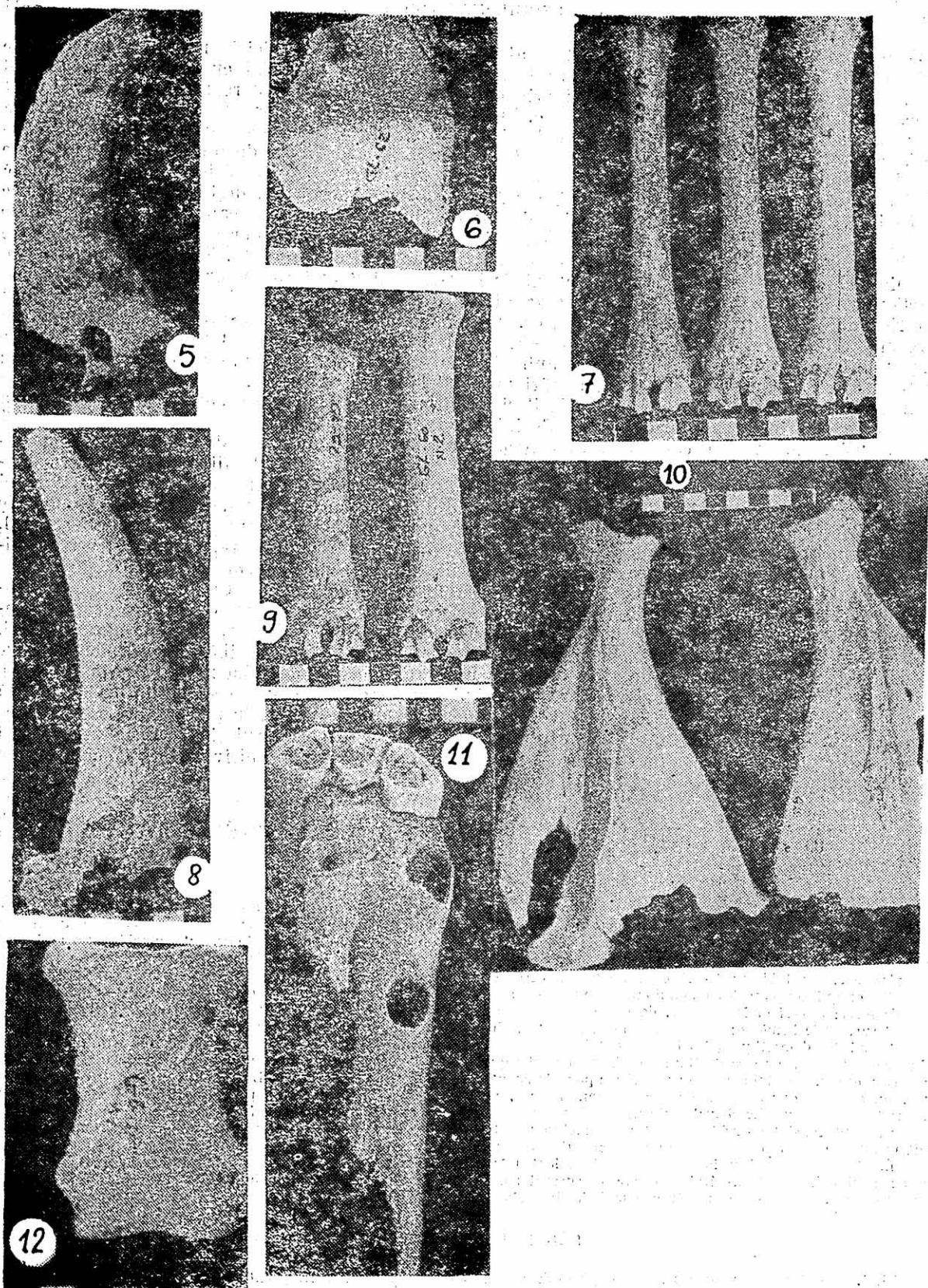
* reprezintă acele resturi de suinăe pentru care nu s-a putut preciza dacă provin de la mistreț sau porcul domestic

O ocupație de prim ordin trebuie considerată creșterea animalelor, avînd în vedere cantitatea extrem de mare de resturi provenite de la mamiferele domestice. Locul prim printre acestea este ocupat de taurine cu peste 60% din fragmente și aproape 40% dintre indivizi, locuitorii de la Girbovăt trebuind să fie socotîți drept crescători de vite cornute mari și nu păstori, cum de mai multe ori îi califică A. Florescu ²⁸, ca dealtfel și pe ceilalți purtători ai culturii Noua. Este evident că aceste taurine erau ținute mai ales pentru scopuri utilitare și, dată fiind cantitatea foarte mare de femele între indivizii adulți și maturi din cirezi, cu precădere ca furnizoare de lăptă (care probabil putea fi deacum prelucrat). Lipsa sau mai degrabă penuria castrăților pare a arăta că taurinele nu prea erau folosite pentru munci, cărat poveri, cărăușie sau poate se întrebuanțau femelele și în aceste scopuri. Este important de semnalat faptul că sacrificarea taurinelor mature se executa cu precădere în perioada de optimum de productivitate zootehnică, fără a aștepta îmbătrînirea lor. Oricum considerind frecvența, cît și talia lor specifică mare, este clar că necesitățile de proteine animale erau acoperite în mare parte de către vite, locuitorii de la Girbovăt fiind cu preponderență consumatori de carne, provenind de la cornutele mari (fără a mai considera apportul de lactate adus de ele). Ovicapriniile au o frecvență cu mult mai joasă, ele fiind deosemenea folosite mai cu seamă pentru scopuri utilitare, adică lăptă, iar ovinele desigur și pentru lină. Prezența unui număr destul de mare de caprine (circa 1/3 dintre resturi) face ca ovinele să nu fie prea numeroase și credem că se executa un păstorit cu caracter continuu, în turme mici, în jurul așezării și nu unul de tip pendulant sezonal. Odată cu sacrificarea, cornutele mici produceau și carne, care însă, datorită taliei lor, avea un rol minor în acoperirea necesităților de proteine animale. Porcinele se situează după ovicaprini, reprezentând doar cu ceva mai mult de jumătate față de resturile acestora. Totuși porcul, furnizor prin excelență de carne și grăsimi,

²⁸ Vedi lucrarea de la nota 1.



Pl. I. 1, *Vulpes vulpes*, neurocraniu fragmentar; 2, *Ursus arctos*, humerus fragmentar; 3, *Bos taurus*, coarctare fragmentare; 4, *Bos taurus*, metacarpe.



Pl. II. 5, *Ovis aries*, corn de leinelă; 6, *Ovis aries*, neurocraniu fragmentar de femelă acornută; 7, *Ovis aries*, metacarpe; 8, *Capra hircus*, corn de femelă; 9, *Capra hircus*, metacarpe; 10, *Sus scrofa domesticus*, omoplați; 11, *Equus caballus*, maxilar superior fragmentar al unui mascul; 12, *Equus caballus*, falanga I cu usoare exofite.

dată fiind talia sa, contribuia cu o cotă mai mare decit cornutele inicți la necesarul de proteine animale ale locuitorilor de la Girbovăț; este probabil că el era sacrificat cu precădere în sezonul rece. Calul are resturi relativ puține și prin caracteristicile sale pare a reprezenta un tip folosit concomitent la munci, tractiune și echitație. Frevența sa apare la Girbovăț și în alte așezări Nouă ceva mai înaltă decit în stațiunile altor culturi din Bronz și poate că acest lucru compensează penuria castraților de cornute mari în acoperirea necesităților de forță de muncă și tractiune ale populației umane din așezare. Este clar că această specie era folosită și în alimentație și dată fiind talia ei, cota parte de proteine animale furnizată după sacrificare, deși minoră, nu era deloc neglijabilă. Toate aceste specii domestice de interes direct utilitar aduceau după ce erau tăiate și alte foloase, ele contribuind prin piele, oase și coarne la acoperirea unor necesități vestimentare sau la furnizarea de materii prime pentru executarea de unele și obiecte. Trebuie să menționăm că animalele domestice crescute de locuitorii de la Girbovăț aparțineau unor tipuri primitive, ne-ameliorate, cu o productivitate foarte scăzută. Totuși credem că dată fiind cantitatea lor, adică datorită densității mari pe cap de locuitor, economia, deși în mare măsură de subsistență, era oarecum înfloritoare. În ceea ce privește ciinele, el prezintă o frecvență foarte joasă, lucru care surprinde la o populație cresătoare de animale, mai ales că, așa cum am văzut, se găseau ciini de talie mare cu funcționalitatea de a păzi probabil cirezile și turmele. S-ar putea, ca cel puțin în anumite ocazii, acesta să fi fost folosit și în alimentație și, într-un asemenea caz, l-am putea trece și pe el printre speciile domestice de interes economic direct.

Menționăm, drept o caracteristică a locuitorilor de la Girbovăț, ca de altfel și din alte așezări Nouă, faptul că aveau o industrie foarte dezvoltată a osului, acesta fiind prelucrat sub diferite forme. Amintim că foarte tipice omoplații crestați pe conturul cavității glenoide, cît și că erau folosite pentru acest lucru doar oase provenind de la specii de talie specifică mare : taurinele (cele mai frecvente, întrucât cornutele mari aveau ponderea cea mai mare printre mamifere), cal, dar chiar mistreț. De asemenea, și secerile executate din maxilare inferioare, care, pentru a fi utile, erau produse tot din oase provenind de la speciile de talie specifică mare : taurine și cal.

Cu privire la caracteristicile mediului ambient trebuie să spunem că la Girbovăț se întâlnneau două biotopuri foarte diferite : pe de o parte masive forestiere puternice cu pădure deasă neumbătată, unde trăiau risul și ursul și pe de altă parte locuri deschise stepice, unde ajungea culanul, care probabil migra înăuntrul din stînga Prutului și unde cuibărlea potărnichea. Între ele există o zonă de contact, de silvostepă, fie naturală, fie mai degrabă rezultată din defrișări, unde și dădeau întîlnire specii de pădure ca cerbul și mistrețul, de lizieră și luminisuri ca bouri și căpriorul și de locuri cu foarte puțină vegetație lemnosă ca iepurele ; în pădurile de esență moale din lunca Birladului, pe brațele moarte ale acestuia, se găsea castorul și veneau sitarii, păsări de pasaj. Regiunea se preta foarte bine și pentru creșterea de tip primitiv a celor cinci specii de mamifere domestice.

LE MATERIEL FAUNIQUE DE GÎRBOVĂȚ. ÉTUDE ARCHÉOZOOLOGIQUE

RÉSUMÉ

La station de Girbovăț est situé au nord-ouest du département de Galați à plus d'une vingtaine de kilomètres au N de la ville de Tecuci, sur le territoire de la commune de Ghidigeni à cinq kilomètres de la rive gauche de la rivière de Birlad. Elle appartient à la culture Nouă du bronze final. On a trouvé 6835 restes fauniques déterminables. Le tableau 1 contient la fréquence des groupes des animaux trouvés, le tableau 2 la liste des espèces des mammifères et le tableau 14 leur fréquence. Les tableaux 3-13 contiennent les mesures exécutées sur les restes de ces espèces.

En ce qui concerne les mammifères sauvages on a trouvé des espèces de forêt dense comme l'ours et surtout le lynx, de forêt : le cerf et le sanglier, de lisères : le chevreuil et l'aurochs, à côté de ceux d'un milieu steppique comme le lièvre et surtout le hémione ; on a signalé aussi le castor. En ce contexte on discute sur le milieu environnant.

Parmi les domestiques, les taurins ont la plus haute fréquence. On distingue l'amollissement de leur taille durant le bronze, la hauteur au garrot étant à Girbovăț moindre que dans les cultures des étapes antérieures de l'époque. Suivent les ovicaprins, qui ont une taille moyenne : 63,2 cm pour le mouton et 63,9 cm pour la chèvre. Les porcins ont une fréquence plus basse. On constate que leur taille grandit durant le bronze, le porc de Girbovăț étant plus massif que celui des étapes antérieures de l'époque. Le cheval, qui suit, est de taille moyenne. Le chien a une très basse fréquence.

On peut constater que la cueillette des mollusques et la pêche s'exécutaient seulement sporadiquement, que la chasse avait une très basse importance et qu'une occupation de premier ordre était l'élevage.

Les taurins, les ovicaprins et le cheval étaient tenus premièrement pour des buts utilitaires. Les nécessités des protéines animales des habitants étaient couvertes surtout par la viande et le lait de grand bétail. Le porc, le menu bétail et même le cheval avaient en ce sens une moindre importance.

LÉGENDE DES FIGURES

Pl. I. 1, *Vulpes vulpes*, néurocrâne fragmentaire; 2, *Ursus arctos*, humerus fragmentaire; 3, *Bos taurus*, cornes fragmentaires; 4, *Bos taurus*, métacarpes.

Pl. II. 5, *Ovis aries*, corne d'une femelle; 6, *Ovis aries*, néurocrâne fragmentaire d'une femelle sans cornes; 7, *Ovis aries*, métacarpes; 8, *Capra hircus*, corne d'une femelle; 9, *Capra hircus*, métacarpes; 10, *Sus scrofa domesticus*, omoplates; 11, *Equus caballus*, maxillaire supérieur fragmentaire appartenant à un mâle; 12, *Equus caballus*, phalange I avec des légères exophytes.